

مسئولیت ویژه مهندس و مقاوله‌کننده سازه ثابت عبدالحسین رسولی^۱

چکیده

در این تحقیق، مسئولیت ویژه مقاوله‌کننده و مهندس در مورد سازه ثابت بعد از انجام و تحویل آن به صاحب‌کار بررسی می‌شود. مهندس و مقاوله‌کننده بعد از ساخت و تحویل سازه ثابت به صاحب آن تا ده سال از خرابی کلی، جزئی و عیوبی که سلامت و استحکام سازه را تهدید کند، مسئول است، گرچه خرابی یا عیب ناشی از زمین محل احداث باشد.

این موضوع از جهت‌های گوناگون اهمیت دارد، مانند حمایت از صاحب‌کار ناآشنا به ساخت‌وساز که توان درک عیوب سازه ثابت را ندارد و نیز حمایت از مصالح عمومی در استحکام سازه که جان، مال و روان مردم را تهدید می‌کند.

این نوشتار به ماهیت مسئولیت ویژه پرداخته و نتیجه گرفته است که ماهیت قانونی دارد. مسئولیت ویژه به اعتبار این که جزو نظم عمومی و محدود به مدت زمان معین است و تنها ضررهای خاص را پوشش می‌دهد و اشخاص خاصی را در بر می‌گیرد که مهندس و مقاوله‌کننده از یک طرف و صاحب‌کار از طرف دیگر باشد، با مسئولیت قراردادی و غیر قراردادی تفاوت دارد. قانون‌گذار افغانستان مسئولیت ویژه را در مواد ۱۴۹۰ تا ۱۴۹۴ قانون مدنی تنظیم کرده است.

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی و عضو هیئت علمی دانشکده حقوق دانشگاه ابن سینا.

کلیدواژگان

مسئولیت، عقد مقاوله، مقاوله‌کننده، مهندس، سازه ثابت.

مقدمه

افزایش ساخت سازه ثابت در هر کشور علامت ثبات اقتصادی، جلب سرمایه و آغاز توسعه یافتگی است. ساخت ساختمان، سد، جاده و پل که از مصادیق سازه ثابت است، در کشور ما در حال افزایش است. ساخت سازه ثابت استاندارد از یک طرف، نیازمند توانایی‌های علمی، مهارت‌های فنی و به کارگیری تکنولوژی و از سوی دیگر، محتاج نظارت درست مدیران و برخورد مناسب با سازندگان سازه معیوب است.

حضور افراد نامتخصص و سودجو در ساخت سازه ثابت، استفاده نکردن از فن‌آوری‌های نوین در مقاوم‌سازی آن، استفاده از مواد و مصالح بی‌کیفیت، بی‌برنامه بودن ساخت‌وسازها، نبود نظارت جدی دولت و نبود مهندس ناظر یا کم‌کاری آن‌ها همه سبب کاهش مقاومت سازه و گاه باعث خرابی آن و از بین رفتن سرمایه ملی، تلفات جانی و مالی می‌شود. بی‌اطلاعی مردم از مسئولیت سازنده‌گان سازه ثابت سبب تداوم این چرخه معیوب شده است به گونه‌ای که افراد سودجو همواره با تکنیک‌های خاص مسئولیت اجرای پروژه‌های کلان را به عهده می‌گیرند و به صورت معیوب، تحویل می‌دهند و از این طریق، مبالغ هنگفتی به جیب می‌زنند. بعد از مدت کوتاهی، سازه خراب می‌شود و جان، مال و سرمایه ملی از بین می‌رود.

برای نمونه، سیگار یا اداره سازمان بازرسی عمومی ایالات متحده آمریکا برای بازسازی افغانستان بیان داشته است: «پروژه ساختمانی به ارزش یازده میلیارد دلار که توسط شرکتی ساخته شده بود، به دلیل غیر استاندارد بودن آن، شش ماه بعد از ساخت، خراب شده است». (۱۰/۶ / ۱۳۹۶ WWW.B.B.C) این مسئله، بیانگر نابسامانی در عرصه ساخت سازه‌های ثابت است که توجه جدی مدیران کشور را می‌طلبد.

ساخت معیوب و غیر استاندارد سازه ثابت، جان، مال و امنیت روانی مردم را تهدید می‌کند و باعث از بین رفتن سرمایه ملی می‌شود که در بیش‌تر موارد، به دلیل اهمال و کم‌کاری سازندگان آن است. شایسته است پیش از ساخت، جلو این کم‌کاری‌ها گرفته شود. از نظر حقوقی و قضایی، پیش‌گیری و مقابله با آن امکان‌پذیر نیست، مگر با تبیین مسئولیت سازندگان آن، آگاه کردن مردم و وادار کردن عاملان به جبران خسارت وارده.

این کار می‌تواند سبب ساخت سازه‌های استاندارد و با استحکام بیش‌تر و از بین بردن یا کاهش خسارت‌های جانی و مالی از یک طرف و ایجاد امنیت جانی، مالی و روانی از سوی دیگر شود.

در ساخت سازه ثابت افزون بر مسئولیت قراردادی و غیر قراردادی سازندگان، قانون‌گذار به دلیل اهمیت موضوع، مسئولیت ویژه‌ای برای سازندگان آن در نظر گرفته است. مسئولیت قراردادی و غیر قراردادی بر اساس قواعد عمومی حل و فصل می‌شود، اما آنچه مهم است و سبب نگارش این تحقیق شده، «مسئولیت ویژه مهندس و مقاوله‌کننده به عنوان سازندگان سازه ثابت» است.

ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی در این مورد بیان میدارد: «انجینیر ساختمانی و مقاوله‌کننده به طور متضامن، تا مدت ده سال، مسئول انهدام، شکست و نشست کلی یا جزئی عمارات ساخته شده یا ملحقات ثابت دیگر که اعمار نموده‌اند، میباشند، گرچه انهدام، شکست و نشست ناشی از عیب در خود زمین باشد یا صاحب‌کار به ساختن عمارت معیوب اجازه داده باشد، مگر اینکه اصلاً عاقد آن بقای عمارت را کم‌تر از مدت ده سال اراده داشته باشند». عین این مطلب را ماده ۶۵۱ قانون مدنی مصر، ماده ۳۸۶ قانون مدنی سودان، ماده ۶۹۲ قانون مدنی کویت، ماده ۸۷۰ قانون مدنی عراق، ماده ۶۵۰ قانون مدنی لیبی، ماده ۶۱۷ قانون مدنی سوریه، ماده ۷۸۸ قانون مدنی اردن، ماده ۶۶۸ قانون موجبات و عقود لبنان، ماده ۵۵۴ قانون مدنی الجزائر و ماده ۸۸۰ قانون معاملات مدنی امارات مقرر کرده است. معادل آن، ماده ۱۷۹۲ قانون مدنی فرانسه و ماده ۶۳۸ قانون مدنی ژاپن است.

قانون‌گذار در ماده یادشده به دلیل خطرهای ناشی از انهدام و عیوب سازه ثابت نسبت به صاحب‌کار و دیگران، مسئولیت مدنی مناسبی برای مهندس و مقاوله‌کننده آن پیش‌بینی کرده است تا آن‌ها تمام توان و تخصص خویش را برای ساخت سازه ثابت به کار گیرند. بر اساس ماده یادشده، مهندس و مقاوله‌کننده سازه ثابت از روز ساخت و تحویل آن به صاحب‌کار تا ده سال مسئولیت تضامنی دارند؛ بنا بر این، مسئولیت ویژه به موارد معین که دو طرف عقد و سبب مسئولیت باشد، محدود می‌شود. هر گاه سبب مسئولیت میان دو طرف قرارداد محقق شود، آن وقت از جزای مسئولیت، شرایط انتفا و عدم انتفای مسئولیت بحث می‌شود.

تحقیقات انجام شده بیانگر این واقعیت است که در این مورد، در حقوق ما هیچ تحقیقی

انجام نشده یا دست کم نگارنده نیافته است، گر چه در حقوق برخی کشورها مانند مصر، اردن، عراق و الجزایر مقالاتی نگارش یافته است. شاید بتوان بیان داشت که این تحقیق، در نوع خود، اولین تحقیق در این موضوع در حقوق ماست.

در این تحقیق، دنبال پاسخ این پرسش‌ها هستیم: اگر سازه ثابتی بعد از ساخت، خراب شد، چه کس یا کسانی مسئول جبران خسارت و چه کس یا کسانی دریافت‌کننده خسارتند؟ سازه ثابت چیست و چه چیزهایی را شامل می‌شود؟ ماهیت این مسئولیت چیست؟ مدت مسئولیت چند سال است و شرایط تحقق مسئولیت چیست؟ مدت مرور زمان دعوی مسئولیت ویژه چند سال است؟

برای تحقق مسئولیت ویژه مهندسان و مقاوله‌کنندگان سازه ثابت سه امر ضروری است: یک وجود عقد مقاوله میان مهندس و مقاوله‌کننده با صاحبکار. در این مسئولیت، مهندس و مقاوله‌کننده، مدیون یا متعهد و صاحبکار، داین یا متعهدله شمرده می‌شود.

دو ثابت بودن سازه؛

سه خسارت ناشی از انهدام، شکست یا نشست کلی، جزئی یا عیبی که استحکام سازه را تهدید کند، گر چه این عیوب ناشی از زمین محل احداث باشد.

۱. مفهوم عقد مقاوله

مقاوله در لغت به معنای بحث، گفت‌وگو، کنفرانس، مباحثه، مشاجره، قرارداد، معاهده، عهد، پیمان، توافق، معامله و مقاطعه است. (آذرنوش، ۱۳۸۵: ۵۶۵) ماده ۱۴۸۱ قانون مدنی در مورد تعریف مقاوله بیان می‌دارد: «مقاوله عقدی است که به موجب آن، یکی از طرفین ساختن چیزی یا اجرای عملی را به صورت موقت یا غیر موقت برای طرف دیگر به مقابل اجرت تعهد نماید». عین این مطلب را ماده ۶۴۶ قانون مدنی مصر، ماده ۷۸۰ قانون مدنی اردن، ماده ۳۷۸ قانون مدنی سودان، ماده ۶۱۲ قانون مدنی سوریه، ماده ۶۴۵ قانون مدنی لیبی، ماده ۸۶۴ قانون مدنی عراق و بند ۲ ماده ۶۲۴ قانون موجبات و عقود لبنان مقرر کرده است. در این عقد، طرفی که کار را برای دیگری انجام می‌دهد، مقاوله‌کننده و طرف مقابل آن، صاحبکار نامیده می‌شود. مقاوله‌کننده کار را باید مطابق قرارداد انجام دهد. وی در انجام کار امر و نهی از صاحبکار نمی‌پذیرد. به بیان دیگر، مقاوله‌کننده در انجام کار استقلال دارد.

با توجه به تعریف یادشده، عقد مقاوله دارای ویژگی‌های زیر است:

یک عقد رضایی: عقد مقاوله از عقود رضایی است که با ایجاب و قبول منعقد می‌شود،

اعم از این که ایجاب و قبول گفتاری یا نوشتاری باشد. بنا بر این، برای انعقاد عقد مقاوله، کتابت و رعایت شکلیات خاص لازم نیست. ممکن است برای اثبات عقد مقاوله، کتابت و شکلیات لازم شود، اما برای انعقاد جز ایجاب و قبول به چیزی دیگری ضرورت ندارد. مانعی وجود ندارد که قانون خاصی وجود داشته باشد و به موجب آن، عقد مقاوله شکلی باشد؛ مانند قانون فرانسه که عقد مقاوله برای ساخت کشتی را از عقود شکلی میداند و باید حتماً کتبی باشد. (السرحدان، ۲۰۰۹: ۱۶) عقد مقاوله با این که در اصل رضایی است، اما با توافق دو طرف قرارداد میتواند شکلی شود؛ بدین صورت که قبل از انعقاد عقد مقاوله، طرفین با هم توافق ابتدایی کنند که اصل عقد مقاوله باید کتبی باشد. در این صورت، عقد مقاوله شکلی توافقی می شود.

دو دو تعهدی: عقد مقاوله از عقود دو تعهدی است؛ یعنی دو طرف قرارداد در مقابل همدیگر متعهد است. مقاوله کنند متعهد به انجام کار و تسلیم آن به صاحب کار است. در غیر این صورت، ضامن خواهد بود. صاحب کار متعهد به تحویل گرفتن کار بعد از اتمام آن و به پرداخت عوض است.

سه عقد معاوضی: عقد مقاوله از عقود معاوضی است؛ یعنی هر یک از دو طرف قرارداد در مقابل آنچه پرداخت میکنند چیزی دریافت میکند. مقاوله کنند در مقابل انجام کار و تحویل آن به صاحب کار، اجرت می گیرد. عقد مقاوله نمیتواند رایگان و بدون عوض باشد.

چهار عقد مقاوله بر کار یا عمل وارد می شود. منظور از عمل در این تحقیق، سازه ثابت است. عملی که انجام آن از مقاوله کننده درخواست شده، در عقد نقش اصلی و اساسی دارد. این عمل با جایگاهی که دارد، سبب تمیز عقد مقاوله از عقود مشابه می شود. به همین سبب است که مقاوله کنند در انجام عمل مستقل است و تحت اشراف و دستور صاحب کار نیست، اعم از این که عمل را خود انجام دهد یا به شخص دیگر واگذار کند. پنج عقد مقاوله در حقوق ما از عقود معین است که عنوان و آثار آن در قانون ذکر شده است. مواد ۱۴۸۱ تا ۱۵۱۰ قانون مدنی در مورد عقد مقاوله و آثار آن است.

۲. سازه ثابت

اصطلاح «سازه ثابت» در قانون نیامده است، اما از مجموع واژه‌های به کار رفته سازه ثابت استفاده می شود. در ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی واژه «عمارات ساخته شده یا ملحقات ثابت دیگر» و در ماده ۱۴۹۱ همین قانون، کلمه «بنا» آمده است. عمارات جمع عمارت

در لغت به معنای ساختمان است. (آذرنوش، ۱۳۸۵: ۶۰) بنا در لغت به معنای ساختن، بنا کردن و بنا نهادن چیزی را گویند. (همان: ۵۰) برخی در مورد تعریف بنا بیان داشتند: «مجموعه از مواد که نوع آن هر چه باشد، با دست انسان ساخته شده باشد و اتصال ثابت با زمین داشته باشد». (الهیانی و عبدالله، بی تا: ۲۶) بعضی دیگر در تعریف بنا بیان داشتند: «هر چیزی که توسط انسان ساخته شده باشد و اتصال ثابت به زمین داشته باشد». (سماره، بی تا: ۶۰) بنا عبارت است از مجموعه از مواد (سنگ، خشت، آجر، سیمان، چوب، آهن و غیره...) که انسان آن را ساخته و اتصال ثابت با زمین دارد به گونه‌ای که انتقال آن از یک مکان به مکان دیگر، بدون خرابی خود شیء یا محل آن امکان‌پذیر نباشد، اعم از این که بنای یادشده برای سکونت انسان، حیوان، انجام کشاورزی، انبار جنس یا برای هدف دیگری باشد. واژه دیگری که در ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی به کار رفته، «ملحقات ثابت دیگر» است که شامل هر نوع سازه ثابت می‌شود اعم از این که ساختمان، پل، سد یا چیزی دیگر باشد. از مواد ۱۴۹۰ و ۱۴۹۱ قانون مدنی استفاده می‌شود که موضوع عقد

مقاله باید دارای دو شرط زیر باشد:

نخست، موضوع عقد مقاله باید سازه باشد. سازه در لغت به معنای ساز، ساخت، سازندگی، بنا کردن و عمل آوردن است. (معین، ۱۳۷۵: ج ۲: ۱۷۹۵) در انگلیسی به سازه (Structure) گویند. در علوم فنی عبارت است از ساختار خلق شده به دست بشر که شامل اجزایی با روابط پیچیده بوده و اهداف مورد نظر را برآورده سازد. (دانش‌نامه آزاد ویکی پدیا، ۱/۱۲/۱۳۹۶)

دوم، موضوع عقد مقاله باید ثابت و غیر منقول باشد. مجموع دو شرط یادشده را می‌توان زیر عنوان جامع «سازه ثابت» گرد آورد. بنا بر این، مسئولیت ویژه در جایی مطرح می‌شود که موضوع عقد مقاله، سازه ثابت باشد؛ مانند منازل مسکونی، شفاخانه، مدرسه، دانشگاه، مسجد، معبد، سیلواها، سینما، دژ نظامی، طویله حیوانات یا مرغ‌داری، گل‌خانه‌هایی که برای کشاورزی صنعتی ساخته می‌شود، انبار، قلعه، دیوار مشترک، ستون یادبود، مجسمه پل، سد، راه‌آهن، جاده و حتی تونل‌های زیرزمینی. در ساختن سازه شرط نیست که حتماً با سنگ، آجر یا سمنت ساخته شود، بلکه اگر با خشت، گل، چوب، شیشه یا پلاستیک ساخته شود، کافی است. مهم در سازه، غیر منقول بودن آن است به گونه‌ای که بدون خرابی قابل انتقال نباشد. بنا بر این، اتاقک یا کیوسک‌های نگهبانی که بدون خرابی قابل نقل و انتقال است، سازه ثابت

شمرده نمی‌شود. (السنهوری، ۲۰۰۰: ج ۷: ۱۰۷ و ۱۰۸) در این که چاه، قنات، کانال آب و فاضلاب جزو سازه ثابت شمرده می‌شود یا نه؟ اختلاف نظر وجود دارد. برخی آن‌ها را سازه ثابت میدانند. (سرور، ۱۹۸۵: ۲۱۹) گروه دیگر سازه ثابت دانسته‌اند. (السنهوری، ۲۰۰۰: ج ۷: ۱۰۸) به نظر میرسد چاه، قنات و کانال آب سازه ثابت باشد. در سازه ثابت شرط نیست حتماً روی زمین باشد، بلکه اگر زیر زمین هم باشد، سازه ثابت شمرده می‌شود به شرطی که بدون خرابی قابل انتقال نباشد.

شایسته یادآوری است قرارداد واقع بر سازه ثابت باید عقد مقاوله باشد. بنا بر این، اگر عقدی برای ساخت سازه ثابت منعقد شود، ولی بدون اجرت باشد، عقد مقاوله نیست. در نتیجه، مسئولیت ویژه که در ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی مطرح است، شامل آن نمی‌شود، بلکه بر اساس قواعد عمومی حل و فصل می‌شود. (همان: ۱۰۸) اگر موضوع عقدی سازه ثابت باشد و انجام عمل در مقابل اجرت باشد، اما کسی که اقدام به انجام کار می‌کند، تحت نظارت و راهنمای صاحب کار باشد، عقد مقاوله نیست و مشمول ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی نمی‌شود، بلکه عقد کار است و بر اساس عقد کار تحلیل می‌شود.

۳. دو طرف مسئولیت ویژه

دو طرف مسئولیت عبارتند از مهندس و مقاوله‌کنند و قایم‌مقام عمومی آن‌ها از یک طرف، صاحب کار و قایم‌مقام عمومی و خصوصی آن‌ها از طرف دیگر. یک طرف قرارداد که مهندس و مقاوله‌کننده باشد، در برابر طرف دیگر قرارداد که صاحب کار باشد، مسئول است.

۳.۱. مدیون

مدیون یا کسی که مسئولیت به عهده او می‌آید، مهندس و مقاوله‌کنند سازه ثابت، قایم‌مقام عمومی خصوصی آن‌هاست. مهندس در لغت به کسی اطلاق می‌شود که مجرای کانال و قنات را اندازه‌گیری کند. (فراهیدی، ۱۴۱۰: ج ۴: ۱۲۰) در مورد تعریف مهندس، برخی بیان داشتند: «فارغ‌التحصیل یکی از رشته‌های دانشگاهی مهندسی باشد یا متخصص در کارهای ساختمانی باشد». (انوری، ۱۳۸۱: ج ۷: ۷۵۳۶) مهندس در اصطلاح مهندسی به کسی اطلاق می‌شود که از علم بهره‌برداری عملی می‌کند و آن را در سازندگی خویش یا جامعه به کار می‌بندد. (دوامی و خدابخشی پیرکلانی، ۱۳۸۹: ۳۷)

معادل انگلیسی مهندس (Engineer) است که از ریشه (Engine) گرفته شده است. (Engine) به معنای ماشین، موتور، چرخ، نقشه کشیدن، طراحی کردن، تدبیر کردن و

تهیه کردن آمده است. (همان) برای نقشه کشیدن، طراحی و تدبیر کردن، احاطه بر دانش عملی ضروری است.

در قانون مدنی ما، اصطلاح مهندس و انجینیر هر دو به کار رفته، اما هیچ کدام تعریف نشده است. در این که مراد از مهندس سازه ثابت در حقوق کیست، اختلاف نظر وجود دارد. برخی بیان داشتند: مهندس سازه ثابت به کسی اطلاق می شود که دارای مدرک مهندسی سازه ثابت است و از نظر قانونی شایستگی صفت مهندسی را دارا باشد. (السرحدان، ۲۰۰۹: ۷۲) بعضی دیگر در مورد تعریف مهندس سازه ثابت، بیان می دارند: مهندس کسی است که نقشه سازه ثابت را می کشد و گاه مدیریت، نظارت و تأیید کار را به عهده دارد. (السنهوری، ۲۰۰۰: ج ۷: ۱۰۹) با توجه به ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، مهندس سازه ثابت هر کسی است که به طور عملی، اعمال مهندسی سازه ثابت را انجام می دهد، اعم از این که مدرک مهندسی داشته یا نه و اعم از این که از نظر فنی صلاحیت مهندسی داشته باشد یا نه؛ زیرا هدف قانون گذار از ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، جلوگیری از ساخت وسازه های غیر استاندارد و مسئول دانستن سازندگان آن است، خواه مهندس باشند یا نه. بنا بر این، هر کسی که بر اساس عقد مقاوله، کارهای مهندسی سازه ثابت را انجام می دهد، از نظر قانون گذار، مهندس و مشمول مسئولیت ویژه ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی است، خواه مهندس باشد یا نه؛ خواه صلاحیت علمی و فنی در کارهای مهندسی داشته باشد یا نه.

در انجام سازه ثابت، مهندسان زیادی دخالت دارند؛ از جمله مهندس معماری که نقشه سازه را طراحی می کند، مهندس ناظر و مهندس مشاور. پرسشی که مطرح می شود، این است: کدام یک از این ها مسئول است؟ در پاسخ باید بیان داشت لفظ مهندس در ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی مطلق است و شامل همه آن ها می شود، (همان: ۱۰۹ و ۱۱۰) مگر این که مهندس تنها نقشه سازه را طراحی کرده و در اجرا دخالت نداشته باشد که در این صورت، بر اساس ۱۴۹۲ همین قانون، چنین مهندسی تنها از عیب نقشه مسئول است، نه از دیگر عیوب.

قانون مدنی مقاوله کننده را تعریف نکرده است. مقاوله کننده به کسی گفته می شود که بر اساس عقد مقاوله، ساخت سازه ای را مطابق نقشه به عهده می گیرد، اعم از این که مواد و مصالح را خود تهیه کند یا صاحب کار. (همان: ۱۱۰) مقاوله کننده ممکن است یک یا چند شخص باشد. (زایدی، بی تا: ۹۷) مقاوله کننده دو نوع است: مقاوله کننده اصلی و

مقاوله‌کننده باطنی یا دومی. مراد از مقاوله‌کننده اصلی کسی است که عقد مقاوله به طور مستقیم، میان او و صاحب‌کار منعقد می‌شود و او ساخت سازه را از طرف مالک اصلی به عهده می‌گیرد. بر اساس ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، مقاوله‌کننده اصلی تا ده سال در مقابل صاحب‌کار از انهدام کلی یا جزئی، شکست، نشست یا عیبی که سلامت و استحکام سازه ثابت را به خطر اندازد، مسئول است.

مقاوله‌کننده باطنی یا دومی کسی است که با مقاوله‌کننده اصلی عقد مقاوله منعقد می‌سازد و ساخت سازه را از طرف مقاوله‌کننده اصلی به عهده می‌گیرد. پرسش این است که آیا حکم ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی شامل مقاوله‌کننده دومی می‌شود یا نه. به بیان دیگر، اگر مقاوله‌کننده اصلی کار ساخت سازه ثابت را از صاحب‌کار بگیرد و به مقاوله‌کننده دومی واگذار کند، مقاوله‌کننده دوم کار را انجام و تحویل دهد و پیش از ده سال از ساخت و تحویل، خراب شود، آیا صاحب‌کار حق دارد به مقاوله‌کننده دومی مراجعه و از وی درخواست خسارت کند؟

در پاسخ باید بیان داشت که صاحب‌کار نمی‌تواند بر اساس ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، از مقاوله‌کننده دومی درخواست خسارت کند؛ زیرا نخست، میان صاحب‌کار و مقاوله‌کننده دومی عقد مقاوله وجود ندارد و قبلاً بیان شد که یکی از شرایط درخواست خسارت بر اساس ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، وجود عقد مقاوله میان صاحب‌کار و مقاوله‌کننده است. دوم، بند ۳ ماده ۱۴۹۱ قانون مدنی در این مورد بیان می‌دارد: «(۳) حکم این ماده، در مورد متعهدی که بر متعهد ثانی (متعهد باطنی) حق رجوع دارد، تطبیق نمی‌گردد». عین این مطلب را ماده بند ۴ ماده ۶۵۱ قانون مدنی مصر، ماده ۵۵۴ قانون مدنی الجزایر، بند ۴ ماده ۶۱۷ قانون مدنی سوریه و بند ۴ ماده ۶۵۰ قانون مدنی لیبی مقرر کرده است. بر اساس بند ۳ ماده ۱۴۹۱ قانون مدنی، نه تنها صاحب‌کار حق درخواست خسارت از مقاوله‌کننده دومی را ندارد، بلکه مقاوله‌کننده اصلی نیز حق ندارد بر اساس ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، از مقاوله‌کننده دومی درخواست خسارت کند. بنا بر این، ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی مسئولیت مقاوله‌کننده دومی را شامل نمی‌شود. مسئولیت مقاوله‌کننده دومی بر اساس قواعد عمومی تحلیل می‌شود. (السنهوری، ۲۰۰۰: ج ۷: ۱۱۱)

۳.۲. داین

داین یا کسی که مسئولیت ویژه به نفع او ایجاد گردیده، صاحب‌کار، قائم‌مقام عمومی و خصوصی اوست. (همان) مسئولیت ویژه در واقع برای حمایت از صاحب‌کار است، اما

از آنجا که مال یا اشیای غیر منقول همواره در حال حرکت و از یک شخص به شخص دیگر منتقل می‌شود، مسئولیت ویژه به نفع قایم‌مقام عمومی و خصوصی وی نیز است. (مواد ۶۹۱ و ۶۹۲ قانون مدنی) مراد از صاحب‌کار، طرف عقد مقاوله است که سازه ثابت به حساب او ساخته می‌شود، اعم از این‌که شخص حقیقی یا حکمی باشد و اعم از این‌که شخص حکمی عمومی یا خصوصی باشد. بیش‌تر اوقات، صاحب‌کار، مالک سازه ثابت است، اما گاه ممکن است وزارت‌خانه، شهرداری یا شرکت باشد. مراد از قایم‌مقام عمومی کس یا کسانی است که جانشین طرف اصلی قرارداد در همه یا بخش‌هایی وی می‌شود؛ مانند وارثین و کسانی که به نفعش وصیت شده است. (ماده ۶۹۱ قانون مدنی) بعد از فوت صاحب‌کار، اموال و دارایی وی به وارثین وی منتقل می‌شود. مسئولیت ویژه که بر اساس ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، به نفع صاحب‌کار ایجاد گردیده بود، بعد از مرگ وی، به قایم‌مقام او منتقل می‌شود. به بیان دیگر، اگر سازه ثابت بعد از مرگ صاحب‌کار و پیش از ده سال، به طور کلی یا جزئی منهدم شود یا عیبی در آن ایجاد شود که استحکامش به خطر افتد، قایم‌مقام عمومی صاحب‌کار می‌تواند بر اساس ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، از مهندس و مقاوله‌کننده سازه ثابت درخواست خسارت کند. (همان)

مراد از قایم‌مقام خصوصی در این‌جا، شخص یا اشخاصی است که جانشین طرف اصلی در سازه ثابت شده است. به بیان دیگر، قایم‌مقام خصوصی کسی است که سازه ثابت به وی منتقل شده است؛ مانند خریداری که سازه ثابت را خریداری کرده است. بنا بر این، اگر کسی سازه ثابت را از مالک اصلی خریداری کند و پیش از گذشت ده سال از ساخت آن، خراب شود، خریدار می‌تواند دو دعوا اقامه کند؛ (همان) یک دعوا بر اساس قواعد عمومی، بر ضد فروشنده به دلیل عیوب مخفی مبیع (ماده ۱۰۹۷ قانون مدنی) و دعوی دیگر، بر اساس ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، بر ضد مهندس و مقاوله‌کننده آن؛ (ماده ۶۹۲ قانون مدنی) اما خریدار نمی‌تواند مبلغ بیش از خسارت وارده، دریافت کند. اکنون این پرسش مطرح می‌شود که اگر شخصی ساختمانی را نه از طریق عقد مقاوله، بلکه به عنوان مالک بسازد، سپس آن را بفروشد و پیش از ده سال از ساخت، خراب شود، آیا خریدار می‌تواند بر اساس مسئولیت ویژه، از فروشنده درخواست خسارت کند؟ در پاسخ باید بیان داشت: بر اساس ماده ۱۷۹۲ قانون مدنی فرانسه، خریدار می‌تواند بر ضد سازنده سازه ثابت دعوا اقامه و درخواست خسارت کند؛ زیرا در ماده یادشده،

به وجود عقد مقاوله نیاز نیست، اما قانون ما، الجزایر، اردن، عراق، مصر، لیبی و امارات متحده عربی در این مورد، ساکت است و ماده صریحی ندارند. با وجود این، اندیشمندان حقوق اظهار داشتند که خریدار می‌تواند بر اساس مسئولیت ویژه، از سازنده درخواست خسارت کند. (مرسی، ۱۹۵۲: ۵۶۹) نظر یادشده از ظاهر ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی استفاده نمی‌شود؛ زیرا بر اساس ماده یادشده، یکی از شرایط تحقق مسئولیت ویژه وجود عقد مقاوله میان مهندس و مقاوله‌کننده از یک طرف و صاحب‌کار از سوی دیگر است. در فرض سؤال، عقد مقاوله‌ای وجود ندارد، اما نظر یادشده، از روح ماده ۱۴۹۰ استفاده می‌شود و به طور یقین، می‌توان بیان داشت که هدف اصلی قانون‌گذار، پیش‌گیری از ساخت‌وسازهای معیوب و غیر استاندارد است و می‌خواهد مسئولیت ویژه را برای سازندگان سازه‌های ثابت وضع کند، اعم از این‌که سازنده مقاوله‌کننده یا بساز و بفروش باشد، اما ظاهر ماده یادشده به گونه‌ای نگارش یافته که مورد بحث را شامل نمی‌شود. دلیل عدم شمول ظاهر ماده یادشده، توجه تدوین‌کنندگان آن به موارد غالب بوده است؛ بدین معنا که بیش‌تر ساخت‌وسازها از طریق عقد مقاوله میان صاحب‌کار و مقاوله‌کننده انجام می‌شد و تدوین‌کنندگان نیز هنگام تدوین ماده یادشده، توجه اصلی را به آن متمرکز ساخته و از مورد سؤال غفلت ورزیده‌اند. امروزه که بساز و بفروش‌های سودجو زیاد شده‌اند و با ساخت‌وسازهای غیر استاندارد جان، مال و امنیت روانی مردم را به خطر می‌اندازند، شایسته است قانون‌گذار ماده یادشده را به گونه‌ای اصلاح کند که مسئولیت ویژه بساز و بفروش‌ها را نیز شامل شود.

بر اساس ماده ۸۳۲ قانون مدنی، داین صاحب‌کار نیز می‌تواند از مهندس و مقاوله‌کننده سازه ثابت درخواست خسارت کند. درخواست خسارت داین از طریق دعوی غیر مستقیم انجام می‌شود. (السنهوری، ۲۰۰۰: ج ۷: ۱۱۱) دعوی غیر مستقیم هنگامی امکان‌پذیر است که مهندس و مقاوله‌کننده، سازه ثابت را برای صاحب‌کار به صورت معیوب بسازد و سازه دارای عیب خطرناک باشد و صاحب‌کار از حق خود مبنی بر درخواست خسارت خودداری یا اهمال ورزد و این خودداری یا اهمال سبب افلاس یا افزایش افلاس او شود. ماده ۸۳۲ قانون مدنی در این مورد بیان می‌دارد: «داین می‌تواند حقوق مدیون را به نام مدیون استعمال نماید، گر چه دین هنوز قابل تأدیه نباشد، مشروط بر این‌که حق مذکور از حقوق غیر مالی منحصر و ملصق به شخص مدیون نبوده و یا چیز غیر قابل حجز نباشد. داین وقتی این حق را استعمال کرده می‌تواند که

عدم استعمال آن را از طرف مدیون ثابت نماید و هم‌چنان ثابت نماید که عدم استعمال حق از طرف مدیون سبب افلاس یا زیادت افلاس وی می‌گردید. در این حالت، ابلاغ به مدیون ضرور نمی‌باشد، مگر ادخال او به حیث خصم در دعوا حتمی است». عین این مطلب را ماده ۲۳۵ قانون مدنی مصر، ماده ۳۶۶ قانون مدنی اردن، ماده ۲۳۸ قانون مدنی لیبی و ماده ۲۳۶ قانون مدنی سوریه مقرر کرده است.

۴. سبب مسئولیت

مسئولیت ویژه وقتی ایجاد میگردد که سبب آن وجود داشته باشد. یکی از موارد زیر، سبب مسئولیت ویژه شمرده می‌شود: انهدام، شکست، نشست کلی یا جزئی، وجود عیب در نقشه یا در اجرای نقشه یا وجود عیب در زمین محل احداث سازه ثابت. اگر عیب در نقشه باشد، به طور معمول، مهندس مسئول است و مقاوله‌کننده مسئولیت ندارد. (ماده ۱۴۹۲ قانون مدنی)

ممکن است عیب در نقشه به صاحب‌کار مربوط شود و آن در جایی است که صاحب‌کار نقشه را طراحی کرده باشد. در این صورت، صاحب‌کار نمیتواند از جهت انهدام به کسی دیگر مراجعه کند.

مهندس ساختمانی و مقاوله‌کننده از انهدام، شکست، نشست کلی یا جزئی و از عیوبی مسئول است که استحکام و سلامت سازه ثابت را تهدید کند، گرچه عیب ناشی از زمین محل احداث سازه باشد، (ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی) اما عیوبی که استحکام سازه را تهدید نکند، مشمول مسئولیت ویژه نمی‌شود، بلکه بر اساس مسئولیت عمومی ارزیابی می‌شود.

شایسته است قانون‌گذار ما یک عیب دیگر را به عیوب یادشده اضافه کند و آن عدم تأمین هدف سازه ثابت است. گاه عیب سازه ثابت به گونه‌ای است که استحکام آن را تهدید نمی‌کند، اما هدف ساخت را برآورده نمی‌سازد؛ مانند ساخت جاده باریک، پر پیچ و خم، غیر استاندارد و بدون حفاظ کناری که هر روز چندین مورد تصادف و تعدادی زیادی تلفات جانی و مالی دارد. چنین عیبی استحکام سازه را تهدید نمی‌کند، ولی هدف سازه برآورده نشده است.

در عیوب جدید سازه ثابت شرط نیست که عیب پیش از تسلیم وجود داشته باشد یا بعد از آن ایجاد گردد، عیب چه پیش از تسلیم یا بعد از آن باشد، مهندس و مقاوله‌کننده مسئول است. (السرхан، ۲۰۰۹: ۷۶) عیوبی که در زمان تسلیم وجود داشته و صاحب‌کار به آن

آگاه بوده یا این که به گونه‌ای واضح بوده است که اگر صاحب کار به اندازه شخص عادی در زمان تسلیم توجه میکرد، متوجه میشد، مهندس ساختمانی و مقاوله‌کننده نسبت به آن مسؤل نیست، (همان) مگر این که مقاوله‌کننده و مهندس تقلب کرده و آن را از روی عمد مخفی کرده باشد. (ماده ۱۰۹۸ قانون مدنی) دلیل عدم مسئولیت مهندس و مقاوله‌کننده در صورت وجود عیب واضح هنگام تسلیم و عدم اعتراض صاحب کار این است که صاحب کار با تحویل گرفتن کار معیوب و عدم اعتراض، مهندس و مقاوله‌کننده را به صورت ضمنی از مسئولیت معاف کرده است.

۱. ۴. عیب ناشی از زمین محل احداث

اگر سازه ثابت بر اثر عیب زمین محل احداث، منهدم، شکست یا نشست کند، مهندس و مقاوله‌کننده آن مسؤل است. از آنجایی که سلامت و استحکام سازه ثابت وابسته به استحکام زمین محل احداث است، شایسته است سازندگان آن، زمین محل احداث را بررسی و از مقاومت آن اطمینان حاصل کنند. در غیر این صورت، مسؤلند. اصل این است که ارزیابی خاک و زمین محل احداث سازه ثابت به دوش مهندس باشد؛ زیرا او از نظر علمی و فنی صلاحیت ارزیابی و اظهار نظر را دارد، اما ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی ما و قوانین بیش تر کشورها از جمله ماده ۱۷۹۲ قانون مدنی فرانسه، ماده ۶۵۱ قانون مدنی مصر، ماده ۷۸۸ قانون مدنی اردن، بند ۱ ماده ۸۷۰ قانون مدنی عراق، ماده ۵۵۴ قانون مدنی الجزایر، ماده ۸۸۰ قانون معاملات مدنی امارات متحده عربی و بند ۱ ماده ۶۵۰ قانون مدنی لیبی میان مهندس و مقاوله‌کننده فرق نگذاشته و هر دو را به طور متضامن، مسؤل دانسته‌اند.

۲. ۴. عیب ناشی از نقشه

مهندس به دلیل توانایی علمی و فنی نقشه سازه ثابت را طراحی می‌کند و مقاوله‌کننده زیر نظر و راهنمای‌های او نقشه را اجرا می‌کند. بنا بر این، اگر عیب سازه ناشی از نقشه باشد و مهندس تنها نقشه را طراحی کرده و در اجرا و نظارت آن دخالت نداشته باشد، مهندس تنها از عیب نقشه مسؤل است، نه از عیوب اجرا. ماده ۱۴۹۲ قانون مدنی ما در این مورد بیان می‌دارد: «مهندس طرح پلان و نقشه که بر اجرای کار نظارت نداشته باشد، تنها از عیب پلان و نقشه مسؤل می‌باشد». عین این مطلب را ماده ۵۵۵ قانون مدنی الجزایر، بند ۱ ماده ۸۷۱ قانون مدنی عراق، ماده ۶۵۲ قانون مدنی مصر، ماده ۷۸۹ قانون مدنی اردن، ماده ۸۸۱ قانون معاملات مدنی امارات، ماده ۶۵۱ قانون مدنی لیبی و

ماده ۵۵۵ قانون مدنی الجزایر مقرر کرده است.

۵. مدت مسئولیت

مدت مسئولیت ویژه مهندس و مقاوله‌کننده سازه ثابت از زمان تسلیم کار به صاحب‌کار تا ده سال است. (۱۴۹۰ قانون مدنی) هر گاه سازه ثابت بعد از ساخت و تسلیم به صاحب‌کار، تا پیش از پایان ده سالگی، به طور کلی یا جزئی خراب شود یا عیبی در آن ایجاد گردد که سلامت و استحکام آن را به خطر اندازد، مهندس و مقاوله‌کننده، مسئول جبران خسارات وارده است، اعم از این که ضرر مادی یا معنوی باشد. (بند ۱ ماده ۷۷۸ قانون مدنی)

۶. بار اثبات

برای این که صاحب‌کار بتواند از مهندس ساختمانی و مقاوله‌کننده خسارت بگیرد، مکلف است دو چیز را اثبات کند:

یک وجود عقد مقاوله میان خود و مهندس و همین طور میان خود با مقاوله‌کننده که موضوع آن سازه ثابت باشد.

دو سبب مسئولیت؛ یعنی صاحب‌کار انهدام کلی یا جزئی یا عیبی را نسبت به سازه ثابت اثبات کند که استحکام و سلامت سازه ثابت را تهدید کند و این انهدام یا عیب، در مدت ده سال از تاریخ تحویل واقع شده باشد. اگر صاحب‌کار دو مورد یادشده را اثبات کند، نیازی به اثبات خطای مهندس و مقاوله‌کننده نیست؛ (السرکان، ۲۰۰۹: ۷۹) زیرا تعهد مهندس ساختمانی و مقاوله‌کننده از نوع تعهد به نتیجه است، نه تعهد به وسیله.

اگر سبب انهدام و عیب سازه ثابت شناخته نشود و مجهول بماند، مهندس ساختمانی و مقاوله‌کننده ضامن است؛ زیرا انهدام کلی یا جزئی سازه ثابت، دلیل بر وقوع خطا از طرف مهندس و مقاوله‌کننده است. (همان)

۷. چگونگی دفع مسئولیت

بعد از این که صاحب‌کار مسئولیت مهندس و مقاوله‌کننده را اثبات کرد، آن‌ها مسئول جبران خسارت‌های وارده‌اند، مگر این که آن‌ها از طریق قطع رابطه سببیت، مسئولیت خود را نفی کنند. ماده ۷۸۳ قانون مدنی در این مورد بیان می‌دارد: «هر گاه شخصی ثابت نماید که ضرر عایده ناشی از سبب خارجی بدون مداخله وی یا از حادثه غیر مترقبه یا ناشی از اسباب مجبره بوده و یا به سبب خطای شخص متضرر یا از غیر نشأت کرده است، به ضمان مکلف نمی‌گردد، مگر این که قانون یا موافقه طرفین به خلاف آن حکم نماید.»

عین این مطلب را ماده ۱۶۵ قانون مدنی مصر، ماده ۱۶۸ قانون مدنی لیبی، ماده ۲۳۳ قانون مدنی کویت، ماده ۲۱۱ قانون مدنی عراق، ماده ۱۶۶ قانون مدنی سوریه و ماده ۱۴۱ قانون مدنی سودان مقرر کرده است. بنا بر این، مهندس و مقاوله‌کننده از طریق اثبات عدم تقصیر نمی‌تواند از مسئولیت معاف شود؛ زیرا تعهد آن‌ها از نوع تعهد به نتیجه است. (همان: ۸۱)

با توجه به مواد یادشده، قطع رابطه سببیت به یکی از این سه طریق امکان‌پذیر است: یک قوه قاهره: هر گاه مهندس و مقاوله‌کننده اثبات کنند که انهدام، شکست، نشست یا عیب سازه ثابت بر اثر قوه قاهره بوده، مانند این که سازه بر اثر زلزله، سیل یا توفان خراب شده باشد، مسئولیت ندارد.

دو تقصیر شخص سوم: اگر مهندس و مقاوله‌کننده اثبات کنند که خرابی سازه ثابت بر اثر عمل عمدی یا غیر عمدی شخص سوم بوده است، از مسئولیت تبرئه می‌شوند. سه تقصیر صاحب‌کار: مهندس و مقاوله‌کننده در صورت اثبات تقصیر صاحب‌کار و عدم تقصیر خویش در خرابی یا عیب سازه ثابت، از مسئولیت ویژه معاف می‌شوند؛ یعنی مهندس و مقاوله‌کننده در عرض صاحب‌کار مرتکب تقصیر نشده باشند. بنا بر این، چنانچه مهندس و مقاوله‌کننده در عرض صاحب‌کار مرتکب تقصیر شده باشند، مسئولیت آن‌ها مساوی است، مگر این که محکمه تقصیر یکی را بیش‌تر از دیگری بداند که در این صورت، مسئولیت نیز تفاوت خواهد کرد. (مواد ۷۸۲ و ۷۸۹ قانون مدنی) اگر تقصیر صاحب‌کار از طریق مواد معیوب یا موافقت با نقشه معیوب باشد، مقاوله‌کننده و مهندس از مسئولیت معاف نمی‌شوند، بلکه وظیفه آن‌هاست که صاحب‌کار را متوجه عیب کنند. اگر صاحب‌کار به انجام کار با مواد معیوب یا با نقشه معیوب اصرار ورزد، وظیفه مهندس و مقاوله‌کننده است که از انجام کار معیوب خود داری کنند، البته این در صورتی است که عیوب یادشده، سلامت ساختمان را تهدید کند یا باعث انهدام ساختمان شود. بنا بر این، اگر مقاوله‌کننده و مهندس به اصرار صاحب‌کار نقشه معیوب را اجرا کنند یا مواد نامناسب به کار گیرند، مسئولند.

۸. ماهیت مسئولیت مهندس و مقاوله‌کننده

در این که ماهیت مسئولیت ویژه چیست، اختلاف نظر وجود دارد. برخی ماهیت مسئولیت ویژه را غیر قراردادی و ناشی از تقصیر مهندس و مقاوله‌کننده دانسته‌اند. (باقرنای همتی، ۱۳۹۵: ۹۷) گروه دوم مسئولیت ویژه را دارای ماهیت قراردادی و ناشی از عدم انجام

تعهدات قراردادی مهندس و مقاوله‌کننده می‌دانند (السنهوری، ۲۰۰۰: ج ۷: ۱۳۲ ۱۳۴) و آن را به ضمان تعرض و ضمان استحقاق در عقد بیع تشبیه کرده‌اند. (السرحدان، ۲۰۰۹: ۸۷) گروه سوم مسئولیت ویژه را دارای ماهیت قانونی و ناشی از نص قانون دانسته‌اند. (سماره، بی تا: ۲۷) به نظر می‌رسد نظر سوم درست باشد؛ زیرا اگر مسئولیت قراردادی باشد، در جایی که صاحب‌کار با مهندس و مقاوله‌کننده توافق می‌کند که سازه معیوب و غیر استاندارد بسازد، در صورت خرابی سازه پیش از ده سال، مقاوله‌کننده و مهندس نباید مسئول باشد، در حالی که بر اساس صریح ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی، مسئول است.

۱۰. ویژگی‌های مسئولیت ویژه

مسئولیت ویژه همان طور که از عنوانش پیداست، ویژه و استثنایی است و بر اساس قواعد عمومی قابل تحلیل نیست. قانون‌گذار به دلیل اهمیت و حساسیت موضوع، مسئولیت ویژه را به رسمیت شناخته است. بنا بر این، مسئولیت ویژه دارای ویژگی‌های زیر است که آن را از دیگر مسئولیت‌ها متمایز می‌سازد:

یک مسئولیت تضامنی است: مهندس و مقاوله‌کننده در مقابل صاحب‌کار مسئولیت تضامنی دارند و بر اساس صراحت قانون ایجاد شده است. (ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی) طبق این مسئولیت، صاحب‌کار می‌تواند برای جبران خسارت به هر یک که خواسته باشد یا به هر دو مراجعه و خسارت وارده را درخواست کند.

دو این مسئولیت مربوط به نظم عمومی است: قواعد عمومی مسئولیت این است که دو طرف قرارداد می‌توانند بر کاهش یا افزایش یا از بین بردن مسئولیت توافق کنند، (ماده ۸۳۰ قانون مدنی) اما مسئولیت ویژه همان طور که از نامش بر می‌آید، استثنایی است و از قواعد عمومی تبعیت نمی‌کند. بنا بر این، مسئولیت ویژه جزء نظم عمومی است و دو طرف قرارداد نمی‌توانند بر کاهش یا عدم مسئولیت توافق کنند؛ زیرا ماده ۱۴۹۳ قانون مدنی در این مورد بیان می‌دارد: «هر شرطی که مانع ضمان مهندس انجینیر ساختمانی و مقاوله‌کننده گردد، باطل است». عین این مطلب را ماده ۶۵۳ قانون مدنی مصر، بند ۲ ماده ۳۷۸ قانون مدنی سودان، ماده ۶۵۲ قانون مدنی لیبی، بند ۱ ماده ۸۷۰ قانون مدنی عراق، ماده ۷۹۰ قانون مدنی اردن، ماده ۶۹۷ قانون مدنی کویت و ماده ۶۱۹ قانون مدنی سوریه مقرر کرده است.

در این‌که هدف قانون‌گذار از نظم عمومی قرار دادن مسئولیت ویژه چیست، اختلاف نظر وجود دارد؛ برخی نظم عمومی قرار دادن مسئولیت ویژه را برای حمایت از

مصلحت عمومی (سماره، بی تا: ۳۴) و گروهی دلیل آن را حمایت از صاحب کار ناآشنا به امر ساخت سازه ثابت دانسته‌اند. (همان: ۳۵) به نظر می‌رسد میان دو هدف یادشده تعارض وجود ندارد. بنا بر این، هدف قانون‌گذار از نظم عمومی قرار دادن مسئولیت ویژه، حمایت از مصلحت عمومی و صاحب کار هر دو است.

سه مسئولیت ویژه تنها عیوب خطرناک را شامل می‌شود که سلامت و استحکام سازه ثابت را تهدید کند. بقیه عیوب سازه ثابت بر اساس قواعد عمومی تحلیل می‌شود که خارج از موضوع بحث ماست. عیوب خطرناک عبارتند از: انهدام، شکست، نشست کلی یا جزئی و عیوبی که سلامت و استحکام سازه ثابت را تهدید کند، گرچه خرابی ناشی از زمین محل احداث باشد. (ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی)

۱۱. توافق مبنی بر تعدیل مسئولیت مهندس و مقابله‌کننده

توافق دو طرف مبنی بر افزایش مسئولیت مهندس و مقابله‌کننده نسبت به تخریب کلی، جزئی یا عیوب سازه ثابت درست است؛ مانند توافق دو طرف مبنی بر این که مقابله‌کننده و مهندس بیش از ده سال ضامن خرابی سازه باشند یا این که مقابله‌کننده و مهندس مسئولیت ضررهای ناشی از قوه قاهره را بپذیرند. بند ۱ ماده ۸۳۰ قانون مدنی بیان می‌دارد: «(۱) موافقت طرفین مبنی بر متحمل شدن متعهد از مسئولیت حوادث غیر مترقبه و اسباب مجبره جواز دارد». عین این مطلب را بند ۱ ماده ۲۲۰ قانون مدنی لیبی، بند ۱ ماده ۲۱۷ قانون مدنی مصر، بند ۱ ماده ۲۵۹ قانون مدنی عراق، بند ۱ ماده ۲۱۸ قانون مدنی سوریه و بند ۱ ماده ۲۹۵ قانون مدنی کویت مقرر کرده است. توافق دو طرف مبنی بر کاهش یا سقوط مسئولیت مهندس و مقابله‌کننده باطل است. ماده ۱۴۹۳ قانون مدنی در این مورد بیان می‌دارد: «هر شرطیکه مانع ضمان مهندس انجینیر ساختمانی و مقابله‌کننده گردد، باطل است». عین این مطلب را ماده ۵۵۶ قانون مدنی الجزایر، ماده ۶۵۳ قانون مدنی مصر، بند ۲ ماده ۳۷۸ قانون مدنی سودان، ماده ۶۵۲ قانون مدنی لیبی، بند ۱ ماده ۸۷۰ قانون مدنی عراق، ماده ۷۹۰ قانون مدنی اردن، ماده ۶۹۷ قانون مدنی کویت و ماده ۶۱۹ قانون مدنی سوریه مقرر کرده است.

۱۲. مرور زمان دعوای مسئولیت ویژه

دعوای درخواست خسارت بر اساس مسئولیت ویژه، از روز وقوع خطر تا یک سال در محکمه قابل شنیدن است. اگر صاحب کار یا دیگر اشخاص مستحق در این مدت، مطالبه خسارت نکنند و عذر موجه هم برای عدم اقامه دعوا نداشته باشند، دعوای آن‌ها شنیده

نمی‌شود. ماده ۱۴۹۴ قانون مدنی در این مورد بیان میدارد: «دعوای ضمان در احوال مندرج مواد (۱۴۹۰ تا ۱۴۹۲) این قانون، بعد از انقضای مدت یک سال از تاریخ حدوث انهدام، شکست و نشست یا کشف عیب ساقط میگردد». عین این مطلب را ماده ۷۹۱ قانون مدنی اردن، بند ۴ ماده ۸۷۰ قانون مدنی عراق، شبیه آن را ماده ۶۵۴ قانون مدنی مصر، ماده ۵۵۷ قانون مدنی الجزایر، ماده ۶۵۳ قانون مدنی لیبی، ماده ۶۹۶ قانون مدنی کویت و ماده ۶۲۰ قانون مدنی سوریه مقرر کرده است، با این تفاوت که قانون مصر، الجزایر، لیبی، کویت و سوریه مدت مرور زمان را سه سال از تاریخ حصول انهدام و خرابی تعیین کرده است.

اگر مرور زمان با همه شرایط محقق شود، آثار آن به خودی خود ایجاد نمی‌شود، مگر این‌که حایز یا قایم‌مقام وی یا کسی که در مصلحت اوست، در پیشگاه محکمه به مرور زمان متوسل شود. بنا بر این، قاضی محکمه بدون استناد حایز یا قایم‌مقام وی به مرور زمان نمیتواند از پیش خود به مرور زمان حکم کند. ماده ۹۸۱ قانون مدنی بیان می‌دارد: «محکمه نمیتواند مستقیماً نسبت مرور زمان از استماع دعوا امتناع ورزد، مگر به اساس مطالبه مدیون یا داین و یا هر شخصی که مصلحت وی در مطالبه متصور باشد، گرچه مدیون به آن، تمسک ننماید. تمسک به مرور زمان به هر مرحله دعوا جواز دارد، گرچه به پیشگاه محکمه استیناف باشد». عین این مطلب را ماده ۳۷۴ قانون مدنی لیبی، ماده ۳۸۴ سوریه، ماده ۳۸۷ قانون مدنی مصر، ماده ۴۴۲ قانون مدنی عراق و بند ۱ ماده ۴۶۴ قانون مدنی اردن مقرر کرده‌اند.

۱۳. جزای مسئولیت

چنان‌چه مسئولیت مهندس و مقاوله‌کننده بر اساس ماده ۱۴۹۰ قانون مدنی محقق شود، مهندس و مقاوله‌کننده، متعهد به جبران خساراتی است که از طریق انهدام کلی یا جزئی، شکست، نشست یا عیبی رخ دهد و سلامت و استحکام سازه را به خطر اندازد. جبران خسارت شامل ضررهای مادی و معنوی وارده و سود فوت شده می‌شود. بنا بر این، در صورتی که ساختمان به طور کامل، از بین رفته باشد، هزینه بازسازی آن را باید مقاوله‌کننده و مهندس پرداخت کند. اگر بخشی از سازه ثابت خراب شده باشد، مقاوله‌کننده و مهندس موظفند که بخش خراب شده را بازسازی کند. اگر بر اثر تقصیر مهندس و مقاوله‌کننده، عیبی در سازه‌ی ثابت ایجاد گردد، مقاوله‌کننده و مهندس مکلفاند با هزینه خود عیب وارده را برطرف کنند. (السرхан، ۲۰۰۹: ۹۱)

اگر بر اثر خراب شدن ساختمان به عابر پیاده ضرر وارد شود، عابر پیاده میتواند بر اساس ماده ۷۹۶ قانون مدنی، از صاحب ساختمان به عنوان محافظ مطالبه خسارت کند و صاحب ساختمان ضرر وارده به عابر پیاده را پرداخت کند و از بابت ضرر پرداخت شده به عابر پیاده می‌تواند از مقوله‌کننده و مهندس درخواست خسارت کند.

نتیجه‌گیری

۱. ساخت سازه ثابت اهمیت ویژه جانی، مالی، اقتصادی و روحی و روانی دارد و باید مورد توجه جدی دست‌اندرکاران امور مربوط قرار گیرد.
۲. سازندگان سازه ثابت، اعم از صاحب سازه، مهندس مجری، ناظر و مقوله‌کنندگان مکلفند سازه ثابت را به گونه‌ای مستحکم بسازند که دست کم ده سال مقاومت داشته باشد. در غیر این صورت، سازندگان در مقابل زیان‌دیدگان، مسئول جبران خسارت کاملند.
۳. مراد از سازه ثابت، ساختار خلق شده به دست بشر است که دارای اجزای به هم مرتبط بوده و اهداف مورد نظر را محقق ساخته و غیر منقول باشد؛ مانند ساختمان، سد، پل، تونل، جاده و راه‌آهن.
۴. مسئولیت مهندس و مقوله‌کننده مسئولیت قانونی است برای حمایت از صاحب‌کاران ناآشنا به امور ساخت‌وساز و برای حفظ مصالح عمومی. بنا بر این، مسئولیت مهندس و مقوله‌کننده تابع احکام ویژه است که از مسئولیت قراردادی و غیر قراردادی متفاوت است.
۵. مسئولیت مهندس و مقوله‌کننده جزو نظم عمومی است و با قرارداد یا شرط ضمن عقد منتفی نمی‌شود.
۶. مسئولیت مهندس و مقوله‌کننده تضامنی است. این مسئولیت، از روز تسلیم کار تا ده سال است.
۷. مرور زمان دعوای درخواست خسارت از روز وقوع خسارت یا کشف عیب تا یک سال است.
۸. مسئولیت یادشده شامل ضررهای واقع شده و سود فوت شده می‌شود. هم‌چنین مسئولیت یادشده ضرر مادی و معنوی را شامل می‌شود.

فهرست منابع

الف) فارسی

١. انوری، حسن (١٣٨١). فرهنگ بزرگ سخن (جلد ٧)، تهران: انتشارات سخن، چاپ اول.
٢. آذرنوش، آذرتاش (١٣٨٥). فرهنگ معاصر عربی فارسی، تهران: نشر نی، چاپ هفتم.
٣. باقرنایای همتی، ماه رخ (١٣٩٥). «مسئولیت مدنی مهندس ناظر ساختمان»، فصل نامه علمی تخصصی اندیشمندان حقوق، سال چهارم، شماره نهم.
٤. دوامی، پرویز و مریم خدابخش پیرکلانی (١٣٨٩). «مهندسی چیست و یک مهندس کیست؟»، فصل نامه آموزشی مهندسی ایران، سال دوازدهم، شماره ٤٥، بهار.
٥. معین، محمد (١٣٧٥). فرهنگ فارسی (جلد ٢)، تهران: انتشارات امیر کبیر، چاپ نهم.

ب) عربی

١. ابراهیم عنتر فتحی الحیانی و عامر عاشور عبدالله (بی تا). «نطاق الضمان الخاص فی عقد المقاوله»، مجله کلیه القانون للعلوم القانونیه و السیاسیه جامعه تکریت و کرکوک، بدون شماره.
٢. الأودون، سمیر عبدالسمیع سلیمان (بی تا). المسئولیة القانونیه للمهندس الإستشاری و التنفيذی و مقاول البناء، اسکندریه: منشأة المعارف.
٣. بکر، عصمت عبدالمجید (٢٠١٦م). المسئولیة التقصیریة فی القوانین المدنیة العربیة، بیروت: منشورات زین الحقوقیه، چاپ اول.
٤. السرحان، عدنان ابراهیم (٢٠٠٩م). شرح القانون المدنی العقود المسماة المقاوله الوكالة الكفالة، عمان: دارالثقافة للنشر و التوزیع، چاپ اول.
٥. السنهوری، عبدالرزاق احمد (٢٠٠٠م) الوسیط فی شرح القانون المدنی الجدید (جلد ٧)، بیروت: منشورات الحلبی الحقوقیه.
٦. الشهبان، هاشم علی (٢٠٠٩م). المسئولیة المدنیة للمهندس الإستشاری فی عقود الإنشآت، عمان: دار الثقافة للنشر و التوزیع، چاپ اول.
٧. عادل عبدالعزيز عبد الحمید سماره (١٣/٩/٢٠٠٧م). «مسئولیة المقاول و المهندس عن ضمان متانة البناء فی القانون المدنی الاردنی (دراسة المقارنة)»، پایان نامه ماستری در

- جامعه النجاح الوطنية في نابلس فلسطين، استاد راهنما: غسان خالد.
۸. عباس ريمه (بى تا). «الاشخاص المسئولون في الضمان العشري للمشيدين في القانون الجزائى»، مذكرة تخرج لنيل شهادة ماسترى في القانون الجامعة أكلى محند اولحاج البويره كلية الحقوق و العقوم السياسيه، استاد راهنما: شيهانى سمير.
۹. فراهيدى، خليل بن احمد (۱۴۱۰). كتاب العين (جلد ۴)، قم: نشر هجرت، چاپ دوم.
۱۰. كاظم عجيل، طارق (۲۰۱۶ م). الوسيط في عقد المقاوله، بيروت: مكتبة السنهورى، چاپ اول.
۱۱. محمد شكرى سرور (۱۹۸۵ م). «مسئولية مهندسى و مقاولى البناء و المنشآت الثابته الأخرى»، دراسته مقارنة في القانون المدنى المصرى و القانون المدنى الفرنسى، القايره، دارالفكر العربى.
۱۲. محمد كامل مرسى (۱۹۵۲ م). شرح القانون المدنى الجديد، العقود المسماة، المطبعة العالمية، چاپ دوم.
۱۳. مدورى زايدى (بى تا). «مسئولية المقاول و المهندس المعمارى في القانون الجزائى»، بيان نامه ماسترى، جامعه مولود معمري تيزى وزو كلية الحقوق و العلوم السياسيه مدرسته الدكتوراه للعلوم القانونيه و السياسيه، استاد راهنما: إقلولى ولد رايح صافيه.
۱۴. مرقس، سليمان (۱۹۹۲ م). الوافى في شرح القانون المدنى في الالتزامات في الفعل الضار و المسئولية المدنيه (جلد ۱)، بى جا: مكتبة زين الحقوقيه، چاپ پنجم.
۱۵. ياقوت، محمد ناجى (بى تا). مسئولية المعماريين بعد اتمام الأعمال و تسلمها مقبولة من صاحب العمل، الإسكندرية: نشأة المعارف.

ج) قانون

۱. قانون مدنى اردن.
۲. قانون مدنى افغانستان.
۳. قانون مدنى الجزائر.
۴. قانون مدنى سودان.
۵. قانون مدنى سوريه.
۶. قانون مدنى عراق.
۷. قانون مدنى كويت.

۸. قانون مدنی لیبی.
۹. قانون مدنی مصر.
۱۰. قانون معاملات مدنی امارات متحده عربی.
۱۱. قانون موجبات و عقود لبنان.

ج) پایگاه اینترنتی

1. BBC.com.(1396 /10 / 6)

د) انگلیسی

1. france civil code.
2. Civil code of Japan.